

po Vipavi, posebno po kaj prisojnih legah pod goro? Pod goro bi bil gotovo za dobrih 8 dni zgodnejši nego pa na brdski strani doline.

Za pridelovanje zgodnjega graha je najprvo potrebno seme prav zgodnje vrste. Jaz sem poskusil, reči smem, gotovo že 12 vrst jako hvaljenega zgodnjega graha, katerega sem dunajskim in peštanskim semenskim trgovcem prav pošteno plačal. Boljšega mimo navadnega logaškega (iz Logatca na Notranjskim) pa ga ni. Logaški grah je jako ploden, odločno najplodnejši, in seme se dobi po ceni, ker ga v Logatci kar cele njive sejejo. Bricem na Goriškem rabi vsem le logaški grah. Istina pa je, da je treba vsaj vsako tretje leto iz Logatca izvirnega semena naročiti, kajti v Vipavi pridelano seme ne daje nikedar tako zgodnjega pridelka, kakor pa izvirno logaško. Grah se tudi ne sme več let zaporedoma na eden in ist prostor sejati, kajti tako sejan ne obrodi dobro. Najboljše je pač, ako pride grah šele za 5 do 6 let na prejšnje mesto. Prideluje se pa zgodnji grah tako-le: V prav prisojni legi preorjemo, prekopljemo ali prelopatimo svet, katerega mislimo za grah porabiti, že oktobra meseca. Na zrahljanem svetu naredimo z motiko jarke, kakih 10 do 15 centimetrov globoke ter 30 do 40 cm. drug od drugega oddaljene. V jarke natrosimo dobrega, dobro podelanega gnoja, katerega smemo nekoliko z nogo potlačiti, in vrhu gnoja položimo seme v kupčke, po 5 do 6 zrn v eden kupček. Posamezni kupčki morajo 20 do 30 cm. biti oddaljeni. Tako vloženo seme zaspemo prav tanko z zemljo, in setev je gotova. Prav predno nastopi zima, obložiti moramo posamezne vrste vzkalivšega graha s prav nizkimi vejicami smrekovimi ali pa hrastovimi, kakeršnim čez zimo ne odpade listje. To je potrebno zaradi zajcev in večkrat tudi zaradi snega. Na spomlad odstranimo zatakneve vejice, grah okopljemo in vmes posejemo lahko bolj na redko korenja ali pa regrata (radiča). Ako grahu še pravega natiča zatakne, storjeno je do obiranja vse. Kadar dozori, izrujemo natič z grahovco vred, korenje ali pa radič se opleve ter okoplje.

(Dalje prihodnjič.)

Razne reči.

— Da konje odvadimo jezik iz gobca moliti, priporočajo živali devati pri delu brzdo, kateri je na sredi pripeta majhna, 3 do 4 palce dolga verižica. Tako je namreč konj prisiljen verižico glodati, in kmalu opusti staro navado ter ne bo molel čez nekoliko tednov jezika iz gobca, če tudi ne bode imel brzde.

— Da bo dobra pitna voda po vodnjakih, deni vanje na treh različnih krajih po 20 kosov dobro žganega oglja od lesa ter jih poveži v šupe, zraven pa priveži 2 kilograma kamenene soli. V treh dneh postane voda čista kot ribje oko. To se vsako leto 3 do 4krat ponavlja, zlasti spomladi; soli pa ni treba potem zmerom

rabiti, največ enkrat ali dvakrat v letu. Kadar ni soli, priveži na oglje kremen ali pa opeko. Oglje posrka vase toliko blata, solitarja, apna, gipsa itd., da postane težko kakor premog, vendar pa lahko ostane nekoliko let v vodnjaku, ker bolj ali manj vodo čisti.

— Da rodi debel sad, treba rastoče drevo enkrat poškropiti z vodo, v kateri je raztopljen železni vitriol. Na 1 liter vode se vzame 80 gramov železnega vitriola.

— Remontantne klinčiče priporočajo bolj s požlahtnjevanjem nego pa s sadikami pomnoževati. Za podlogo rabijo korenine milnice (piperat) (*saponaria officinalis*), ki raste skoro povsod divja. Po končanem požlahtnjevanji jih posadi v majhne lončke in postavi jih v precej topel in senčnat kraj na kako omaro, ali pa na primerno topel prostor in jih ne zalivaj preveč. Ko čez 14 dni začno poganjati, pusti k njim nekoliko zraka pa ne preveč sence, sčasoma pa odpri vsa okna.

— Ohrovt ohraniti svež do spomladi. Če vseješ začetek meseca julija ohrovtovo seme, vzrastejo do jeseni male glavice, ki še niso za kuhinjo; treba pa jih je predno začne slana padati, porvati s prstjo in s koreninami ter jih posaditi v pesek v klet do srčnih listov, drugo listje jim pa poreži. Pesek škropi po zimi le toliko, da je vedno vlažen. Tako vzrastejo do spomladi glavice za rabo.

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

118.

Prvotni Američani.

Prastari stanovniki ameriški na toliko so si sorodni in podobni, da jih smemo kot jedno ljudsko pleme smatrati. Omenili smo uže, da je narod ta v dveh zemljah prišel do dosta znatne kulture, ali po ostalej Ameriki je ostal na zelo nizke stopnji naobrazenja. Omenili smo tudi glavnih vzrokov, ki so pomogli Peruancem in Mesikancem, da so se nad ostale Američane vzdignili. Da si ni ta kultura Bog zna kako velika bila, vendar se jej moramo čuditi. Naroda ta sta bila oddaljena od vsega ostalega naprednejšega sveta. Od nikogar se nista nič mogla naučiti, in vse kar sta dosegla, morala sta si sama ustvariti. Okolo sebe nista imela nobene večje živali, katero bi si mogla kot domača žival vzgojiti, in od koristnih bilin je bila edina koruza večje važnosti. Po vrhu sta imela še to nesrečo, da nista poznavala železa. Ako se oziramo na vse to, priznati nam je, da sta ta naroda morala imeti lepih duševnih sposobnosti. Pomislimo samo, koliko stoletij je trebalo, preden so stanovniki v Evropi prišli do današnje kulture, da si so imeli domačih živali in dosta koristnih bilin. Vsi

obližnji kulturni narodni azijski in afriški so vplivali na Evropo, in vendar je trebalo še toliko stoletij in tolike borbe, preden se je prišlo do kulture.

Preden opišemo Peruance in Mesikance, želimo na kratko načrtati odnošaje in življenje ostalih Američanov, ki so bili ribari in lovci.

Amerika je dala svojim prastanovnikom posebni pravec v življenju. Amerika je potegnjena od visokega severa daleč na jug. Po celej Ameriki se vleče na zahodnej strani velik venec gora. Proti vzhodu se rebra celih gora spuščajo v nižine, katere so obrasle z nepreglednimi gojzdi in bujnimi travniki. V severnej Ameriki nazivajo te travnike „prairije“, na jugu „pampas.“ Vode in reke so se najbolje razvile na vzhodnej strani Amerike. Omenili smo uže, da bi tu ob mnogih rekah zemlja bila vrlo prikladna za poljedelstvo, da so prastanovniki ameriški imeli dovoljno množino kulturnih bilin, in da ni v severnej Ameriki prehladno, a v južnej Ameriki prevlačno. Ker se je Amerika daleč od severa proti jugu raztegnila, zato nahajamo v njej toplo, zmerno in hladno podnebje, ali povsodi je tu razmerno hladnejše kakor na starem svetu. Vzrok temu je mala širina kopne zemlje, množina gozdov, jezer in močarin.

Bilinstvo in živalstvo v Ameriki, katero bi človeku koristiti moglo, zelo je siromašno. Nima tu ne ene večje živali, katera bi se mogla meriti z našim konjem ali govedom. Bizon je edina večja žival, ki je v rodu z našim govedom. Živi v prairijah severne Amerike. No on se ne daje udomačiti. Lama in paka v osrednjem in južnej Ameriki ste slabotni živali, in se morete komaj z našo ovco primerjati. Med pticami, ki jih je človek v Ameriki udomačiti mogel, omeniti nam je edino purana. Med bilinami ima Amerika edino koruzo, katera se more meriti z našimi žitaricami. In tako naravnost podala Američanu niti toliko sredstva, da more postati pastirski narod, a kamo še le poljedelec. Američan je moral biti lovec in ribar, vrata k višji kulturi so mu bila toraj zaprta.

Američan je dosta čvrstega telesa. dolge glave, nizkega a širokega čela, debelih ličnih kosti, ozkih usten, in črnih pramenastih las. Oči so mu drobne in črne, nos dolg in kljukast. Polti je ruse, jasnejše ali temnejše. Brade in obrvi je zelo slabih.

Američan se oblači in lepotiči jako bogato in pisano. Obleko in obutev si navadno prireja od bizonove kože, katero z bojo opiše in s perjem olepoti. Obraz si z živimi bojami namaže. V lase potakne perja, in okoli vratu obesi bisere, katere si od školjk izbrusi. Taki biseri so pri Američanih v visokej ceni, ž njimi plačuje premagano pleme premagalcu davek.

Američan si stavi za stanovanje male kolibe. Ribarska plemena narejajo jih od skorje, dočim jih lovska plemena zlagajo od sešitih bizonovih kož. V sredi kolibe stoji ognjišče, a v šiljastem vrhu je odprtina, skozi katero dim odhaja. Kolibe se lahko po-

deró, zložé in drugam prenesó. Ves ta posel imajo ženske, mož se briga samo za orodje, lov in vojsko.

Dokler Evropejci niso v Ameriko došli, niso tu poznavali železa. Vse svoje orodje so izgotavljali od lesa, kosti in kamenja.

Američani so tako navezani na to lovsko in ribarsko življenje, da jih od tega nič odviniti ne more. Evropejci so jim poklonili množino domačih živali in posevni bilin, ali oni so to s prezirom odbili, niso se mogli poprijeti živinarstva in poljedelstva. Oni hočejo ostati lovci in ribari, dokler do celega ne izginejo s površja zemlje. Američan je v lovu veščak, kakor malo kdo. Dober njuh ga vodi za lovino, in kedar jo je našel, ne uide mu z lepa. Kedar zapade visok sneg, priveže na nogi široke snežne cipele od lesa in kože, in tako leti z neverjetno brzino za zverjo.

Američan se hrani največ z mesom. Peče ga ali kuha, surovo meso je samo takrat, kedar je preveč gladen, ali kedar nima ognja. Mesa nikdar ne soli, niti s čim drugim začinja. Kedar nima lovine, gre iskat samoraslih bilin, ker domačih nima. Za zimo nameče mesa in takega semena v jame, katere dobro zadela. Za jed nima gotove ure, je ti, kedar do hrane pride. Kedar ima obilne lovine, takrat gori pod loncem neprenehoma, a kedar hrane zmanjka, takrat zna tudi postiti se. Tako delajo vsi lovski narodi na svetu. Med jedjo sede možje sami zase, dočim se žene, deca in psi na drugem kupu zbero. Opojnih pijač niso Američani poznavali, dokler jih niso Evropejci spachi. Pušenje pa je Američanom prastara navada.

Življenje Američanovo se največ suče v obitelji. Tu in tam žive pojedine obitelji povse osamljene, no navadno se združijo v pojedina sela. Vsako selo ima svojega starešinja, ali njegova moč v mirnem času nima nikakega značaja. Na vzgoj dece se v obitelji skoro nič ne pazi, a vzladi dečki smejo biti do skrajnosti razuzdani. Roditelje še le veseli, kedar vidijo, kako jim se uže mali sinček igra z glavo ubitega neprijatelja; a deček postaja tako vse samostalnejši in trdoglavnejši. Uže zgodaj se začne družiti z odraslimi ljudmi, in kedar spolni štirinajsto leto, gre iskat čarobne mošnjice. Gre namreč v samoto, tam nekoliko dni in noči preposti in prečuje, in naposled veš utrujen trdo zaspi. Prvo žival, o katerej sanja, mora on ubiti in od njene kože si napraviti čarobno mošnjico, ki jo vedno pri sebi nosi, da ga varuje sleharnega zla. Ako jo zgubi, mora jo svojemu neprijatelju vzeti.

Dekleta dozore zgodaj in se uže v dvanajstem letu omože, ali zato se nekatere brzo postarajo. Američan si nabere toliko žen, kolikor jih prerediti more. Na ženi sloni cela hiša, vse domače delo, kajti mož se briga samo za lov in vojsko.

Američan je ozbiljne čudi, trd, odvažen in srčen. On ne pazi skoro nič na ono, kar se okoli njega godi; v družbi je miren in pozoren. Nikdar nobenemu v besedo ne seza, ker je to neprijaznost, katere Američan ne odpusti

z lepega. Nepristojno mu je to, ako se mu koj odgovori; čim mu se vidi govor važnejši, tem dalje se mora pomolčati. Kedar Američanu dojde v pest neprijatelj, nemilo postopa ž njim. Ali zato zna vsak tudi najhujše muke, pa tudi smrt prenesti z največo mirnostjo. Ne črhne, niti z zobmi zaškrta, ker je Američanu največa sramota, da se kot kukavica pokaže. Američan se vojuje z največo lokavostjo in krvoločnostjo, v besnosti trga trupla in je meso svojega neprijatelja. Največa slava, ki jo z vojske prinese, mu je skalp ali koža z neprijateljske glave. Na skalpu morajo biti vsi lasje, in navadno tudi še ušesa.

Bolezni in nesreče pripisuje Američan zlim duhovom, kateri stanujejo v različnih živalih. Mrtveca zavije v obleko in potem zagrebe, ob enem zagrebe žival pokojnikovo, položi v grob njegovo orožje in hrane za drugi svet. Američan veruje v drugi svet, in sodi, da duše pokojnikov so ž njim v dotiki, in se jih zato boji. Pri pojedinih plemenih pokazajo s smrtjo njega, ki o pokojniku slabo govori. Vsi verujejo v neko višje bitje, v stvarnika, kateremu kedaj pa kedaj malo žrtvo žrtvujejo. Vse spoštovanje skazujejo zlim duhovom, katere bi radi z darovi pridobili. Da ugone duhovom, prirejajo različne plese. Američani ne plešejo kakor drugi narodi s strasti, njim je ples neka vrsta bogoslužja. Ker verujejo, da zli duhovi stanujejo v različnih živalih, zato se navadno našemijo kot živali, sedaj kot medvedje, sedaj kot psi, bizoni, orli, in v skakanju oponašajo gibanje dotičnih živalij. Da ugone duhovom, ali da si utrde telo, mučijo mladi ljudje zelo hudo svoje telo.

Jezik raznih ameriških plemen je zelo čudno ustrojen. Američani so dobri govorniki, govore živo in jedrnato. Američanu ni dovoljeno, da bi bil samo dober junak, biti mora tudi dober govornik. Američani imajo svoje narodne pesni, v katerih opevajo ali oplakujejo slavne junake. Pesni te so dosta lepe, samo so prepolne ponavljanja in pretirane slave in hvale.

(Dalje nasl.)

Trgovinska in obrtniška zbornica.

(Dalje).

I Zapisnik zadnje seje se odobri.

II. Gospod zbornični svetnik Anton Klein poroča, da je c. kr. deželna vlada poslala zbornici pravila zadruga urarjev in optikov v Ljubljani.

V ta pravila urinilo se je nekoliko malih pomot in je v njih izostalo nekaj potrebnih določil. Tajništvo zbornično javilo je to združnemu načelstvu ter mu svetovalo, naj bi smelo pravila v zmislu nasvetov premeniti, oziroma dopolniti.

Načelstvo se je s tem skladalo in pravila so se tako popravila, da se popolnoma ujemajo z določili zakonov od 15. marca 1883 in 8. marca 1885. Načelstvo

je tudi zbornici naznanilo, da se zadruga z vsemi popravki sklada.

Ker so torej pravila sestavljena v zmislu obrtnega zakona, nasvetuje odsek: Slavna zbornica naj v svojem poročilu do visoke c. kr. deželne vlade priporoča potrditev pravil zadruga urarjev in optikov v Ljubljani. — Predlog je bil sprejet.

III. Gospod zbornični svetnik Ivan Perdan poroča, da je c. kr. deželna vlada poslala zbornici pravila zadruga trgovskih obrtov okolice ljubljanske, da se o njih izreče.

Odsek je pravila pregledal in se preveril, da so v zmislu zakonov od 15. marca 1883, drž. zak. št. 39. in 8. marca 1885, drž. zak. št. 22, sestavljena, vsled tega nima nobenih prememb nasvetovati, in to tem manj, ker je pravila sestavil porazumno z zadrugo zbornični tajnik. Vsled tega nasvetuje odsek: Slavna zbornica priporoča, naj slavni c. kr. deželni vladi, da potrdi pravila zadruga trgovskih obrtov okolice ljubljanske. — Predlog je bil sprejet.

IV. Gospod zbornični svetnik Anton Klein poroča o pravilih zadruga vseh obrtnikov v občini kamnogiški. Ces. kr. deželna vlada poslala je ta pravila trgovski in obrtniški zbornici, da se izreče o njih.

Pravila so se natančno pregledala ter se je odsek preveril, da se v tej obliki ne mogo priporočati c. kr. deželni vladi v potrjenje.

Zadruga se je sicer ozirala na zakona z dne 15. marca 1883 in 8. marca 1885, toda vsprejela je tudi določila, ki se ne ujemajo z zakonskimi določili. Na pr. v § 1. pod črko h) določilo, da je zadrugi namen, skrbeti za obolele združnike, ne ujemajo se s § 121. zakona z dne 15. marca 1883 in z ukazom visokega c. kr. trgovskega ministerstva od 4. maja 1884, št. 12.424, kateri določa, da obrtni gospodarji ne morejo biti člani bolniške blagajnice. Dopusčeno pa je, da si ustanove svojo bolniško blagajnico, za katero je pa treba posebnih pravil.

V § 4. je sprejeto določilo, da sme združni odbor določati od treh do treh let sprejemnino, kar se ne ujemajo s § 126 in § 129 b), ki določata, da ta pravica spada v področje združnega zbora.

V § 8 pravil izostalo je določilo, da tudi tedaj kdo prestane biti združni član, ko mu oblastvo vzame pravico do obrta (§§ 57 in 138 obrtnega zakona). To določilo pa je tako važno, da je treba sprejeti je v pravila.

V § 11 pravil sprejela so se določila, katera so v §§ 85 in 86 obrtnega zakona dokaj jasneje izražena.

V § 12 sprejela so se določila, katera se ne ujemajo z določili §§ 77 in 87 obrtnega zakona.

§ 15 pravil ni tako sestavljen, kakor zahteva § 119 a) obrtnega zakona. Vrh tega je zadruga izpustila več določil v pravilih, katera spadajo v pravila, in vidi se, da se je le premalo ozirala na osnovna pravila, ki jih je visoko ministerstvo sestavilo ter jih trgovska in obrtniška zbornica izdala v slovenskem jeziku.

Odsek je preverjen, da je dokazal zadostno, da se pravila ne morejo potrditi, in nasvetuje le: